

23 вересня 2016 р. в Бабиному Яру було відкрито пам'ятник „Ромський віз”, присвячений київським ромам, які були вбиті в період німецької окупації (фото: Михаїло Таглій)
23 вересня 2016 р. в Бабиному Яру було відкрито пам'ятник „Ромська кибитка”, присвячений київським ромам, убитим в період німецької окупації (фото: Михаїло Таглій)

Україна: Пасивна держава. Тема «подолання минулого» - особиста справа кожного

2004 року парламент України створив юридичні підстави для увічнення пам'яті жертв геноциду ромів. Була встановлена пам'ятна дата під назвою «Міжнародний день холокосту ромів» (sic!). Однак запропоновані цією постановою заходи здебільшого так і залишилися на папері. Місцеві органи влади воліють лише придбуватися до пам'ятних церемоній, ініціаторами яких зазвичай є недержавні організації, і роблять це лише в тих випадках, коли останні беруть на себе відповідальність за їх проведення.

Однією з перешкод для увічнення пам'яті ромських жертв є те, що в українській історичній науці був відсутній консенсус стосовно сути нацистської політики щодо ромів. Іхня доля при нацизмі ніколи не ставала предметом наукового вивчення. У такій ситуації панували хибні уявлення про те, що якщо нацисти і влаштовували масові вбивства ромів, то через те, що вважали їх «асоціальними елементами» (такий погляд частково пересував провину за вбивства на самих жертв). Ситуація почала змінюватися лише нещодавно.

У підручниках містяться твердження, що «Голокост означає масове вбивство єврейського народу в роки Другої світової війни». Однак це визначення часто супроводжується відомостями про нацистський «новий порядок», який трактується як політика знищення «неповоноїніх народів»: євреїв, ромів і слов'янського населення. Хоча термін «роми» (рідше «цигани») наявний у підручниках, але нацистський режим частіше за все неправильно зображується як такий, що має на меті тотальні знищення всіх народів. Навіть якщо в підручнику геноцид ромів згадується, то побіжно і без пояснення расово-ідеологічного підґрунтя нацистської політики по відношенню до них. До того ж, це явище «екстерналізується»: воно зображується як частина європейської історії, але не як частина історії України. Збереженням пам'яті про геноцид займається громадянське суспільство, а державні органи реагують на такі ініціативи інертно. Виникнувши колись на узбіччі системи освіти, викладання цієї теми залишається там, лише зрідка отримуючи символічні знаки уваги з боку державних органів.

Практично всі нечисленні пам'ятники на місці загибелі ромських жертв з'явилися як наслідок зусиль громадянського суспільства, а роль державних органів обмежувалася лише наданням дозволів на їх встановлення і участю в церемоніях відкриття. В останні десятиліття саме ромські організації та окремі активісти були основною рушійною силою, завдяки якій вшановувалася пам'ять жертв. Так це відбувалося і в Бабиному Яру, де нарешті у вересні 2016 року був встановлений пам'ятник «Ромський віз» в пам'ять про ромів, загиблих в Києві в період нацистської окупації.

Україна: Пассивное государство. Тема «преодоления прошлого» - личное дело каждого

В 2004 году парламент Украины создал юридическое основание для увековечения памяти жертв геноцида ромов. Была установлена памятная дата под названием «Международный день холокоста ромов» (sic!). Однако предписанные этим постановлением мероприятия в основном так и остались на бумаге. Местные власти предпочитают лишь присоединяться к памятным церемониям, инициаторами которых обычно являются негосударственные организации, и делают это лишь в тех случаях, когда последние берут на себя ответственность за их проведение.

Одним из препятствий для увековечения памяти ромских жертв является то, что в украинской исторической науке отсутствовал консенсус по поводу сути нацистской политики относительно ромов. Их судьба при нацизме никогда не становилась предметом научного изучения. В такой ситуации господствовали ошибочные представления о том, что если нацисты и устраивали массовые убийства ромов, то потому, что считали их «асоциальными элементами» (такой взгляд отчасти перенесли вину за убийства на самих жертв). Ситуация начала меняться только недавно.

В учебниках содержится утверждение, что «Холокост означает массовое убийство еврейского народа в годы Второй мировой войны». Однако это определение часто сопровождается сведениями о нацистском «новом порядке», который трактуется как политика уничтожения «неполноценных народов»: евреев, ромов и славянского населения. Таким образом, хотя термин «ромы» (реже «цыгане») и присутствует в учебниках, но нацистский режим чаще всего неправильно изображается как такой, что преследовал цели тотального уничтожения всех народов. Даже если геноцид ромов в учебнике упоминается, то кратко и без указания на расово-идеологическую основу нацистской политики по отношению к ним. К тому же, это явление «экстернализуют»: оно присутствует как часть европейской истории, но не как часть истории Украины. Сохранением памяти о геноциде занимается гражданское общество, а государственные органы реагируют на такие инициативы инертно. Возникнув некогда на обочине системы образования, преподавание этой темы продолжает оставаться там, лишь изредка получая символические знаки внимания со стороны государственных органов.

Практически все немногочисленные памятники на месте гибели ромских жертв появились в результате усилий гражданского общества, а роль государственных органов сводилась лишь к выдаче разрешений на их установку и участии в церемониях открытия. В последние десятилетия именно ромские организации и отдельные активисты были основной движущей силой, благодаря которой увековечивалась память жертв. Так это происходило и в Бабьем Яру, где в сентябре 2016 года наконец был установлен памятник «Ромская кибитка» в память о ромах, погибших в Киеве в период нацистской оккупации.

Молдова: «Забутий Голокост бессарабських ромів»

Велика кількість архівних матеріалів безслідно зникла або ж лишається недослідженою. Через «політичну чутливість» ця тема майже не порушується в школах. Одна з болячих проблем «забутого Голокосту» (як називають геноцид представники ромських організацій) полягає в тому, що свідки цього геноциду помирають, не встигаючи поділитися своїми спогадами. Тому особливу цінність мають відеоматеріали з останніми живими свідками. Головна тема спогадів, що збереглися, – голод, холод, епідемії, «довіг поневірня», смерті безневинних дітей, постійні приниження та знищання над молодими дівчатами, пустельні стежі, «вимушена соромлива нагота». Збирання, опрацювання і презентація польових матеріалів, фрагментарно збережених дитячих спогадів живих свідків «Голокосту ромів» у Трансністриї необхідно для збереження цих важливих історичних джерел.

Висвітлення цієї теми в молдовських підручниках лишається дуже політизованім. Деякі румунські історики, які вихвальяють дії «маршала-визволителя Іона Антонеску» під час Другої світової війни, умисно оминають «неприємні» теми. З іншого боку, автори радянських праць з історії описували тільки подвиги герой, які коробро воювали «заради світлого майбутнього». Натомість, страждання цивільного населення включно з ромами лишається поза увагою.

Аби ця трагедія не повторилася, молоде покоління має вивчати причини й наслідки дискримінаційної політики стосовно ромів. Напевно, для частини сучасної молоді Іон Антонеску лишається «героем-мучеником», але для ромів, котрі пережили Голокост, він є воєнним злочинцем, який цілком заслужив на своє покарання. Аби запобігти ромофобським настроям у майбутньому суспільству, особливо важливо запровадити у навчальні програми дисципліну «Міжкультурне виховання», яка має містити розділ про забутій «Голокост ромів».

Молдова: «Забытый Холокост бессарабских ромов»

Многие архивные материалы бесследно исчезли или остаются неисследованными. Из-за «политической чувствительности» эта тема почти не изучается в школах. Одна из самых болезненных проблем «забытого Холокоста» (как называют геноцид представители общин ромских организаций) состоит в том, что свидетели этого геноцида умирают, так и не успев поделиться своими воспоминаниями. Поэтому видеоматериалы с последними живыми свидетелями особенно ценные. Главная тема сохранившихся воспоминаний – голод, холод, эпидемии, «долгие скитания», смерти невинных детей, постоянные унижения и издевательства над молодыми девушками, пустынная степь, «вынужденная стыдливая обнаженность». Сбор, обработка и презентация полевых материалов, фрагментарно сохранившихся детских воспоминаний живых свидетелей «Холокоста ромов» в Транснистрии крайне необходимы для сохранения важных исторических источников.

Освещение этой темы в молдавских учебниках остается сильно политизированным. Некоторые румынские историки, прославляющие действия «маршала-освободителя Иона Антонеску» во время Второй мировой войны, намеренно пытаются избежать «неприятных» тем. С другой стороны, авторы советских трудов по истории описывали только подвиги героев, храбро воевавших «во имя светлого будущего», а страдания гражданского населения, включая ромов, оставались без внимания.

Чтобы эта трагедия не случилась вновь, молодое поколение должно изучать причины и последствия дискриминационной политики по отношению к ромам. Возможно, для некоторых представителей современной молодежи Ион Антонеску и сегодня продолжает оставаться «героем-мучеником», однако для ромов, переживших Холокост, он – военный преступник, полностью заслуживший свое наказание. Чтобы в будущем предотвращать ромоффобские настроения в обществе, особенно важно внедрять в учебные программы дисциплину «Межкультурное воспитание», которая также включала бы главу о забытом «Холокосте рома».

Зруйнований пам'ятник жертвам депортациі рома з Кишинева. Про плани по відновленню пам'ятника нічого не відомо.
Разрушенный памятник жертвам депортации рома из Кишинева. О планах по восстановлению памятника ничего не известно.

